

Texten ingår i:

Håkan Jönson (red.)

Perspektiv på ålderism

Sid. 80-96

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.117.143>

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

ISBN (elektroniskt): 978-91-7895-541-1

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.117>

© Författarna & Social Work Press 2021

Redaktör: Håkan Jönson

Layout: Patrik Hekkala

Adress: Social Work Press, Box 23, 221 00 Lund

5. Paradoxal andrafiering

Diskriminerar yngre mot sig själva i framtiden?

HÅKAN JÖNSON

Brottet mot den gyllene regeln

Inom socialpsykologin är "utgrupper" de kategorier och grupper som en individ inte räknar sig som medlem av. Utgruppens medlemmar är "de andra", de som ses som annorlunda, de som andrafieras.¹

Under en intervju som jag genomförde på ett japanskt äldreboende år 2004 berättade en föreståndare att de som bodde på stället inte hade något emot att dela rum med flera andra och att de troligen skulle känna sig ensamma om de fick egna rum. När jag frågade en japansk kollega om de boendes inställning hade en kulturell bakgrund utbrast hon sarkastiskt: "Den där föreståndaren skulle säkerligen inte själv vilja dela rum med andra om han fick flytta in på ett äldreboende." Föreståndaren försvarade, enligt min kollega, ett arrangemang för andra som han själv aldrig skulle acceptera.

Det här brottet mot den gyllene regeln, det vill säga att vi ska behandla andra som vi själva vill bli behandlade, är en central aspekt av ålderismen. Äldre betraktas som människor med annorlunda, mindre behov och Butler (1975 s. 12) skriver: "Ageism allows the younger generations to see older people as different from themselves; thus, they subtly cease to identify with their elders as human beings." Men är inte den här typen av ålderism irrationell och paradoxal? Det är ju enkelt att föreställa sig att dagens förövare blir framtidens offer. Bedriver yngre (icke-äldre) personer diskriminering mot sig själva i

¹ Kapitlet är en översättning och utveckling av en artikel som tidigare publicerats i *The Gerontologist*: Jönson, H. (2013). We will be different! Ageism and the temporal construction of old age. *The Gerontologist*, 53(2), 198–204.

framtiden? Vilken typ av vi och dem figurerar i det ålderistiska spelet när medlemmar av ingruppen kan förvänta sig att själva träda in i utgruppen i framtiden?

I det här kapitlet ska jag visa hur icke-äldre personer kan upprätthålla föreställningar om äldre som "de andra" genom att betrakta sig själva i framtiden som essentiellt annorlunda än dagens äldre. Jag ska också visa hur verktyg för den typen av jämförelse har gjorts tillgängliga genom ett allmänt sätt att betrakta äldre som existerande förr, nu och i framtiden. Detta sätt att tänka om äldre har förekommit allmänt inom äldreforskning, i populärvetenskaplig litteratur, i offentliga utredningar, bland kommersiella aktörer liksom hos de äldres egna organisationer. De föreställningar om de så kallade fyrtiotalisterna som en ny sorts äldre som förekommit under de senaste årtiondena är bara en version av ett etablerat sätt att tänka om ålderdom. Den temporala konstruktionen av äldre och ålderdom har både positiva och negativa sidor och bland de negativa återfinns rättfärdigandet hos icke-äldre personer av ålderistiska arrangemang.

Inom social identitetsteori kan så kallad andrafiering förstås som en fråga om hur ingrupper skapar positiva identiteter och självkänsla genom kategorisering och jämförelser med utgrupper (Tajfel 1981; 1982). Enkelt uttryckt innebär en positiv värdering av min egen grupp – som kan handla om alltifrån kön, etnicitet, religion och nationalitet till vilket fotbollslag jag håller på och vilken skola jag går på – att jag som medlem av gruppen också är bra. Som material för denna process identifierar grupper och individer andra som faller sämre ut i jämförelsen. Dessa olikheter mellan vi och dem rättfärdigar i sin tur skillnader i behandling, som i vissa fall utgör diskriminering. I det här kapitlet utgör processen en slags bakgrund, men jag begränsar inte analysen till att handla om känslor och attityder hos medlemmar av olika grupper. Ålderism är ett kulturellt fenomen och en fråga om hur ålder åberopas och används som förklaring i olika sammanhang (Laz 1998; Jönson & Siverskog 2012). Ålderskategoriseringar och jämförelser av det slag som jag undersöker kan därför ses som kulturellt etablerade resurser som människor använder för att konstruera identiteter, åberopa normer eller rättfärdiga olika arrangemang (Holstein

& Gubrium 2000; Krekula 2009). Därför behandlar jag utgruppsparadoxen som ett diskursivt fenomen; ett sätt att tänka som är etablerat och använt inom en mängd samhällliga arenor.

Äldre som utgrupp

Forskning om ålderism har kommenterat relationer mellan kategorier, mekanismer och diskursiva mönster som framställer äldre som "den andre". Butler (1969) lanserade ålderism som parallellt till andra former av diskriminering (rasism, sexism) och senare texter om ålderism har diskuterat relationerna mellan icke-äldre och äldre i termer av oss och dem (Bytheway 1995). Butlers tema om avhumanisering har också lyfts av flera teoretiker: äldre konstrueras som *non-humans* och segregeringsprocesser avskiljer kategorin från resten av samhället (Hazan 1994; Hagestad & Uhlenberg 2005). Andrafieringen återfinns också i uttryck som likställer hög ålder med skröplighet – att "ha blivit gammal" – liksom i teorier som beskriver ålderdomen som förfall eller framställer äldre som en grupp vid sidan av "livet" (Levin & Levin 1980). Den teori som framför allt brukar anklagas för detta är den så kallade disengagemangsteorin (Cumming & Henry 1961), men också Erikssons (1994) livscykelteori beskriver ålderdomen som ett särskilt stadium, där individerna framför allt förväntas se bakåt i syfte att foga samman delarna i det tidigare livet som en helhet.

Ålderism har liknats vid rasism men forskare har också kommenterat att relationerna mellan grupper och individer är av olika karaktär inom de olika diskrimineringsformerna (Bytheway 1995). Individer är, som Riley (1985 s. 391) påpekar inte permanenta medlemmar i sina ålderskategorier utan en slags resenärer genom dessa. Denna transitoriska karaktär fick Streib (1965) att redan under 1960-talet dra slutsatsen att äldre inte kan betraktas som en minoritetsgrupp. Också inom den populärvetenskapliga litteraturen har utgruppsparadoxen uppmärksamats och ålderism har då framställts som irrationell. Exempelvis menar Comfort (1976) att ålderism måste bero på någon form av missförstånd utifrån frågan: varför skulle vi

annars vilja göra oss av med en viss andel av befolkningen som vi själva kommer att tillhöra i framtiden?

Förklaringar till utgruppsparadoxen

Det finns flera möjliga förklaringar till utgruppsparadoxen. För det första är det tänkbart att det ibland inte existerar någon paradox alls, det vill säga att människor inte alls tänker att de själva kommer att ha annorlunda behov eller ska behandlas annorlunda när de blir äldre. Men exemplen jag gett ovan tyder på att det i många fall verkligen finns en motsägelse i människors resonemang om vi och dem.

En sociologisk förklaring som förts fram till motsägelsen är att samhället separerar ålderskategorier socialt och kulturellt och att detta påverkar vårt tänkande. Vi lever i olika segment: vårt boende, vår dagliga verksamhet och vårt umgänge är åldershomogent (Riley 1985; Hagestad & Uhlenberg 2005). Därmed uppfattas tillhörigheten inom den nuvarande åldersgruppen som permanent (Riley 1985). Företrädare för den så kallade politisk ekonomi-ansatsen menar att denna organisering drivs fram av det kapitalistiska samhället. Med detta skapas föreställningar om generationsmotsättningar som döljer ojämlikhet inom ålderskategorierna och hindrar allianser mellan arbetare och de pensionärer som tillhört arbetarklassen (Powell, Williamson & Branco 1996). Människor internaliserar alltså föreställningar om beständighet som kommer ur samhällelig organisering och ideologi.

En annan riktning på andrafieringsprocessen beskrivs inom *terror management*-teorin (TMT), vilket är en evolutionspsykologisk teori. Teorin handlar om en grundläggande konflikt som människor bär på: som djur är vi skapta för att undvika faror och död, men som människor är vi medvetna om att vi kommer att bli skröpliga och dö. Denna dödsmedvetenhet skapar extrem ångest som vi håller ifrån oss på alla möjliga sätt och det tydligaste exemplet är kanske förekomsten av religioner som försäkrar oss om att vi ska leva vidare efter döden (Greenberg, Schimel & Mertens 2004). När det gäller ålderism menar företrädarna för teorin att vi tar avstånd från och förnekar närhet till

människor och kategorier som förknippas med död och döende. Vi vet att vi blir äldre (och kommer att dö), men vi vet det inte med hjärtat. Andrafieringen hjälper yngre personer att förneka ålderdomen som sin egen framtid (Butler & Lewis 1973). Ålderism skulle därmed kunna ses som en effekt av hur människor hanterar sin dödsångest, som sedan tar sig samhälleliga uttryck.

Helt i linje med de förklaringar som betonat avstånd och förnekanden av eget åldrande har kampen mot ålderism ofta handlat om att öka förståelsen och solidariteten mellan generationerna. Genom olika typer av generationsmöten ska de icke-äldre förstå att äldre är "vi" i framtiden (SOU 1994:30).

Både de sociologiska och de utvecklingspsykologiska förklaringarna är intressanta och har säkert relevans. Men rättfärdigar människor verkligen ålderistiska arrangemang utifrån känslor och föreställningar om att de själva inte kommer att tillhöra kategorin "äldre"?

Den egna framtidens ålderdom

Mitt förslag i det här kapitlet är att förnekande av ålderdom som en egen framtid inte nödvändigtvis är vad människor tar till för att lösa utgruppsparadoxen. Andra lösningar är kulturellt tillgängliga och har använts för att rättfärdiga att yngre behandlar äldre på ett sätt som de själva inte skulle acceptera. Argumentet om att ålderism är diskriminering av en själv i framtiden kan hanteras genom en åtskillnad mellan dagens och framtidens äldre. Nedan ska jag visa hur icke-äldre personer som ger formell omsorg konstruerar dagens äldre omsorgstagare som en kategori med annorlunda behov än de föreställer sig att de själva kan ha i framtiden. Äldreomsorgen utgör ett särskilt relevant studieobjekt, eftersom den som ger omsorg kan ställas till svars för sina handlingar med hänvisning till den gyllene regeln: man ska behandla andra som man själv vill bli behandlad. Jag hämtar ett exempel från Dambergs (2010) intervjuer med enhetschefer och personal inom äldreomsorgen. Damberg noterade att det förekom en ganska paternalistisk syn på omsorgstagarna och denna rättfärdiga-

des med hänvisning till den speciella karaktären hos "dagens omsorgstagare". Dessa omsorgstagare beskrevs som passiva, beroende, ensamma och tacksamma. En uppfattad frånvaro av kapacitet att formulera krav om sina behov betraktades som en effekt av omsorgstagarnas generationstillhörighet: de var födda under 1920-talet och hade vuxit upp i ett samhälle som inte längre fanns. Generationens karaktärsdrag rättfärdigade en hållning där omsorgspersonalen bestämde om omsorgens utförande och ansåg sig behöva övertyga omsorgstagarna om vilken hjälp som var den lämpliga. Damberg (2010) fick också klart för sig att hennes intervjupersoner inte förväntade sig samma behandling om de själva behövde äldreomsorg i framtiden. De såg sig själva som framtidens oberoende omsorgstagare, de som skulle vilja duscha varje dag, få ett glas vin till maten och som skulle stå på sig med olika krav. Intervjupersonerna menade att framtidens omsorgstagare "på något sätt börjat tänka lite själva", "inte fastnat i något system" och "ställer helt andra krav på myndigheter" (Damberg 2010 s. 55). I det här sammanhanget indikerar tempusformen presens att de individer det var tal om redan existerade som en kohort även om de inte fanns som äldre omsorgstagare. Det var den kohorten som skulle förändra omsorgens karaktär. Skulle den japanska föreståndaren som refererades i början av kapitlet ha hänvisat till skillnader mellan dagens och framtidens omsorgstagare om han blivit ombedd att utveckla sitt resonemang? Det vet jag inte, för frågan ställdes aldrig i den intervjun, men det som blev klart i andra intervjuer med japanska föreståndare var att argument om skilda generationer förekom. Vissa föreståndare menade att rum för 2-4 personer var rimliga för dagens omsorgstagare och relaterade det till en skillnad mot sin generation: "I don't think that our residents have a sensitive feeling for combining people as compared to our generation." En föreståndare menade att majoriteten av omsorgstagare på hennes äldreboende var inkapabla att utöva den typ av självbestämmande som äldreomsorgen hade som mål, eftersom de var produkter av en äldre patriarkal kultur som dominerade i Japan före kriget. I det här sammanhanget kan resonemanget ses som ett rättfärdigande (Scott & Lyman 1968) av en policy där normen om självbestämmande frångicks: "They can't decide anything themselves. That's why we need to take care of them in a way that draws out their feelings and thoughts."

I Dambergs (2010 s. 72) studie hade enhetschefer och omsorgspersonal inga svårigheter att tänka på sig själva som framtida omsorgstagare, men sättet de använde kategoriseringar och jämförelser på gjorde det möjligt att undvika identifikation med dagens omsorgstagare:

Laura: Ja, alltså de är ju mer... de anpassar ju sig lättare än vad vi kommer att göra tror jag.

Nina: Många av kvinnorna har ju varit hemmafruar.

Laura: Ja, för nu är kvinnorna så självständiga. Nu klarar vi oss kvinnor för vi jobbar ju och allting. Nu behöver vi inte krusa längre.

Nina: Men förr i tiden så var det ju så att mannen var ju den ... och kvinnan var hemma hos barnen och hela den faderullan.

Laura: Och det här med att duscha en gång i veckan, det kommer vi aldrig att acceptera, vi som duschar varje dag.

Therese: Nej, det kommer vi aldrig att acceptera.

Med konstruktionen av två distinkta grupper var det inte ett moraliskt problem för omsorgspersonalen att de gav omsorgstagarna hjälp utifrån en nivå som de själva inte skulle acceptera. Vi och dem hörde tidsmässigt till åtskilda samhällen: personligheter, vanor och behov var annorlunda. Det faktum att dagens omsorgstagare "accepterade" problematiska arrangemang diskuterades i termer av generations-egenskaper snarare än organisatoriska tillkortakommanden och anpassning till omsorgsmiljöns påtvingade villkor. Offret gjordes därmed ansvarigt för sin situation, ett förhållande som enligt Levin och Levin (1980) är typiskt för ålderism. När Damberg väckte frågan om intervjupersonernas framtid, mötte hon resonemang om den nya generationens karaktär: deras uppfostran, deras utbildning, deras materiella standard. Dessa karaktäristika användes för att backa upp argument om att de inte skulle bli föremål för den typ av arrangemang som dagens omsorgstagare fick stå ut med.

De nya äldre

Sedan ett par årtionden har den temporala konstruktionen av ålderdomen handlat om de åldrande fyrtilialisterna – *baby boomers* på engelska. Denna generation har inte bara beskrivits som kapabel att förändra både innebörden i ålderdomen utan också kvaliteten på äldreomsorgen (Gilleard & Higgs 2002; SOU 2003:91; Hudson & Gonyea 2012; Markström 2010; Jönsson & Jönson 2014). Dessa beskrivningar av framtidens äldre och omsorgstagare som aktiva och krävande har i hög grad byggt på kontrasteringar mot dagens omsorgstagare som passiva och medgörliga. I en studie om hur fyrtilialister beskrivs som framtida omsorgstagare, som jag genomförde tillsammans med Anders Jönsson (Jönsson & Jönson 2014) för några år sedan, sammanfattade vi beskrivningarna av kategorier så här:

Tabell 1. Kontrasterande beskrivningar av framtidens och samtidens äldre omsorgstagare

Framtidens omsorgstagare	Dagens omsorgstagare
Många	Fåtagliga
Aktiva	Passiva
Krävande – ifrågasätter och protesterar	Ställer inga krav – tysta och tacksamma
Egocentrerade och självmedvetna	Ödmjuka och självuppoftande
Individualister	Anpassar sig till kollektivet
Välutbildade	[Outbildade]*
Mäktiga, får sin vilja igenom	Kuvade, saknar makt
Medvetna och omvärldsorienterade	Finner sig i andras beslut, accepterar allt
Organiserade och företrädde	Inte organiserade eller företrädde
Köpstarka, kan betala för sig	Fattiga
Gynnade	[Missgynnade]*
Hälsosamma	Sjuka

* Hakparentes används i de fall då karaktäriseringen enbart antyds genom sin motsats, såsom betonandet av att framtidens omsorgstagare är gynnade antyder att dagens omsorgstagare är missgynnade.

Utan att förneka den särskilda karaktären hos fyrtiotalisterna, där det ju också funnits en etablerad självförståelse och identitet som "vi fyrtiotalister", skulle jag vilja peka på en intressant historisk kontinuitet i särskiljandet mellan kohorter. Den temporala konstruktionen av ålderdomen som existerande i det förgångna, i samtiden och i framtiden har varit ett framträdande drag i beskrivningar av äldre sedan åtminstone 1940-talet. Den allmänna förståelsen av ålderdomen har varit att de som är äldre i dag är av en annan sort än de som var äldre förr och att framtidens äldre kommer att vara annorlunda dagens. Explicit formuleras dessa föreställningar inom den så kallade åldersstratifieringsteorin. Ett stratum motsvarar det tillfälliga läget i en speciell ålder eller livsfas och teorins poäng är att individer och kohorter inte bara färdas genom livsloppet utan också genom ett föränderligt samhälle. Riley (1985 s. 371) skriver att "the persons in the older age strata today are very different from older persons in the past or in the future". I andra fall uttrycks den temporala konstruktionen i jämförelser mellan äldre förr och nu – "70 är det nya 50" – och i titlar som kontrasterar de tre kategorierna mot varandra: *Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden* (Odén, Svanborg, & Tornstam 1993).

Det finns också en tydlig kontinuitet i hur äldre från förgången tid har presenterats. När Peter Laslett (1989) lanserade den tredje åldern som ett demografiskt fenomen refererade han till en äldre kvinna från det sena 1980-talet som en ny typ av människa, som hade lite gemensamt med de tidigare kohorterna inom samma åldersstratum:

The experience, outlook, and assumptions of those older than themselves, of their grandparents in the 1920s and 1930s, of their parents in the 1940s and 1950s, were entirely inappropriate as a guide to what things would be for them in their turn. Childhood memories of their elders taking life easy because they, their few survivals of their coevals, were convinced that they deserved to rest, are of no use in deciding what those at similar calendar ages should be doing in the 1980s and 1990s. Wearing black, looking submissive and regretful, being thankful that no new thing is to be expected of them – these are not attitudes which a woman in the Third Age would now wish to adopt.

Den utveckling som Laslett observerade förutsågs redan 1974 av Neugarten som då lanserade begreppet *the young-old*, med hänvisning till hur de kohorter som vuxit upp efter kriget skulle åldras. Inom äldreforskningen har åtskillnaden mellan äldre då, nu och i framtiden använts för att ställa krav om förändringar: en ny typ av äldre ska få ett nytt bemötande. Samtidigt visar exemplen på de nya äldres egenskaper på en märklig sammansmältning mellan ålder och generation. Just de karaktäristika – att vara passiv, undergiven och tacksam – som Laslett menade att det sena 1980-talets yngre pensionärer helt hade brutit med, har senare använts som omdömen om äldre som är födda på 1920-talet. Den som var 65 år 1985 föddes 1920 och tillhörde alltså den ålderskohort vars medlemmar tillskrevs egenskaper som passiva och tacksamma när de omnämndes som samtidens omsorgstagare under 2010-talet. Skillnaden tycks ligga i att den som var född på 1920-talet troligen befann sig i den tredje åldern kring 1990 och i den fjärde åldern kring 2010.

Temporala jämförelser mellan de tre typerna av äldre finns också väl etablerade utanför gerontologin, i populärvetenskap, media och marknadsföring. När Sabin Smith (1958) introducerade sin bästsäljande bok *Trivas med åren* menade hon att en människa "i våra dagar" kan räkna med att leva 20 år längre än sin farfar och detta måste både äldre och samhället tänka på. I Calhouns (1978) genomgång av amerikansk marknadsföring noteras en kontrastering mellan 1940-talets isolerade och nedbrutna åldringar och de "nya äldre" som trädde fram under 1960-talet. Dessa nya åldringar, som troligen var födda i slutet av 1800-talet, porträtterades som självsäkra och inriktade på att ha en positiv livsstil, en typ av beskrivning som enligt Calhoun stämde väl med framväxandet av en grå marknad. Samma typ av kontrastering noterade jag själv i mina studier av de svenska pensionärsorganisationerna, där PRO under 1960-talet kontrasterade en bild av fattigvårdens eländiga åldringar mot framtidens ATP-pensionärer (Jönson 2001). I det fallet var budskapet att de nya ATP-pensionärerna skulle bryta med fattigdomens stigma och etablera pensionären som en medborgare bland andra.

Det finns sammanfattningsvis goda skäl att påstå att föreställningar om äldre och ålderdom som uppdelade i de tre kategorierna förr, nu och i framtiden har utgjort ett etablerat sätt att tänka under många

årtionden. Livslopp, hälsa, välfärd, erfarenheter, attityder och livsstilar är karaktäristika som frekvent används i konstruktionen av skillnad mellan olika kohorter. Som tillägg kan nämnas återkommande beskrivningar av att det ökade antalet äldre kommer att ge populationen ett större inflytande i framtiden (Neugarten 1974; Calhoun 1978; Laslett 1989).

Anti-ålderismens trumfkort

Att äldreforskare, populärförfattare och organisationer har bidragit till den temporala konstruktionen av ålderdomen är fullt begripligt. Det är ju faktiskt skillnad i hälsa, livslängd och vanor när en 70-åring från år 2020 jämförs med en 70-åring från 1970. Faktum är att gerontologin vunnit legitimitet genom att kunna berätta "sanningen" om äldre för ett samhälle som presenterats som okunnigt och fördomsfullt (Green 1993). Redan för 75 år sedan menade Gumpert (1946 förordet s. vi) att äldre såg annorlunda ut än de gjorde en generation tidigare och att de skulle se yngre och friskare ut en generation framåt. Problemet var, enligt Gumpert, att samhället inte anpassat sig till denna förändring. I en recension av Gumperts bok från PRO:s tidning år 1947 hyllades beskrivningen av en "ny" ålderdom, samtidigt som skribenten uttryckte oro för de eftersläpande föreställningarna om äldre (Folkpensionären 1947). Det problem som Gumpert beskrev har senare givits namn som kulturell eftersläpning (*cultural lag*) och beskrivits som "a hangover from a previous era when such negative views of elders were more realistic" (Palmore 1990 s. 86). Enligt Calhoun (1978) identifierades de eftersläpande äldrebilderna som ett huvudproblem inom gerontologin under 1950-talet. Beskrivningen av den kulturella eftersläpningen har som jag ser det blivit anti-ålderismens trumfkort av det enkla skälet att beskrivningen pekar mot en trovärdig orsak med en positiv lösning: det handlar om ett missförstånd som kan rättas till genom saklig information om fakta. Hälsa, förmågor, välstånd och sociala aktiviteter har ökat bland äldre men "most people have not heard the good news" (Palmore 1990 s. 86).

Kampen för att uppdatera äldrebilderna har förts inom en rad områden (Calhoun 1978; SOU 2003:91).

Finns det då något problem med den här uppdateringen? Är det inte bra att vi ser och erkänner skillnaderna mellan dåtidens, samtidens och framtidens äldre? Det beror, enligt min mening, på vilken typ av jämförelse som görs. Kritiska gerontologer som Cohen (1988) och Minkler (1990) menar att positiva bilder av ålderdomen som en period där människor är oberoende och kan förverkliga sig själva minskar beroendestigmat för den friska majoriteten inom kategorin, men till priset av ett förstärkt stigma för dem som verkligen är sjuka, sköra och beroende. Den temporala konstruktionen av ålderdomen verkar på ett snarlikt sätt. I en version, när samtid och framtid förs samman inom kategorin "de nya äldre", uppmanas samhället att förändra eftersläpande attityder och introducera förbättringar för de äldre. I det här fallet blir det förgångnas åldringar bärare av utgruppens stigma och karaktäristika som passivitet, beroende, underdånighet och tacksamhet. 70 blir det nya 50; "de" blir mer lika "oss".

I en annan version framställs dagens äldre och dagens omsorgstagare som en problematisk "ålderdomen som den varit hittills"-kategori, det vill säga som en negativ jämförelsegrupp för kommande generationer. Den statliga utredningen Senior 2005 (SOU 2003:91 s. 29) frågade sig i början av 2000-talet om fyrtioåringarna skulle komma att "ta över den pensionärsroll som tagit form" eller "leva sina liv på tvärs mot de förväntningar som finns om hur man bör bete sig efter pensioneringen". Det är enkelt att se vilket av de två alternativen som värderades positivt. Även om det har framförts kritik mot framtidens äldre som "krävande" finns det här ett avståndstagande från den existerande pensionärsrollen, med en slags förhoppningar om ett annat framtida liv. Samma förhoppning uttryckte ordföranden för PRO under 1960-talet, när de nya ATP-pensionärerna skulle komma att slutgiltigt tvätta bort bilden av de äldre som fattiga stackare. Med detta framtidsperspektiv hyllade ordföranden en reform som faktiskt inte kom de befintliga pensionärerna till del när den introducerades (Jönson 2005). Detta var till nytta för "de äldre", det vill säga de äldre i framtiden.

Diskussion

Syftet med det här kapitlet har varit att ge en förklaring till ålderismens utgruppsparadox, det vill säga yngre personers medverkan i en typ av behandling av äldre som de själva inte skulle acceptera. Mitt huvudargument har varit att en temporal konstruktion av äldre gör det möjligt för yngre att se äldre som annorlunda på det sätt som Butler (1975) associerar med fenomenet ålderism.

Nedan kommer jag att relatera kapitlets budskap om ålderdomens temporalitet till ett resonemang om ålderism som förts av bland andra Levin och Levin (1980). Enligt Levin och Levin är tendensen att betrakta äldres problem som en effekt av själva åldrandet en framträdande aspekt av ålderism. Det finns därför ett behov av att rikta blicken mot hur kunskap om äldre skapas, det vill säga vilka kategoriserings- och differentieringsprocesser som används när äldres karaktär, behov, rättigheter etcetera beskrivs. Vad åstadkommer de ständiga beskrivningarna av ålderdomen som en slags avsaknad och som något inaktuellt, som de som blir äldre ska förändra eller hålla sig ifrån? Varför ses de nya äldre alltid som en kategori som ska "bryta ny mark" ("exploring virgin territory", Loetterle 1994 s. 206)? Det finns en stark historisk kontinuitet i detta avståndstagande, där avsaknaden av lämpliga roller att ta till sig för den som blir äldre närmast blivit inneboende i själva förståelsen av ålderdomen.

I sin bok om ålderism menade Levin och Levin (1980) att de som träder in i kategorin "de äldre" borde ta ställning för att de tillhör en kategori som utsätts för ålderism och bedriva politisk kamp utifrån en gemensam identitet. Den temporala konstruktionen av äldre och ålderdom försvårar den typen av identitetsbildning som "vi äldre". De återkommande löftena om en ljus framtid för de "nya äldre" som är pigga, oberoende, självmedvetna och konsumtionsinriktade kan ses som ett sätt att styra kategorin bort från kamp (Powell 2011). Ett framgångsrikt åldrande blir en fråga om att undvika ålderdomen såsom den hittills har tett sig.

En andra implikation handlar om behovet av att identifiera och utmana utgruppsstänkande på arenor där den gyllene regeln sätts ur spel. Beslutsfattare och omsorgsgivare behöver förstå den historiska kontinuiteten i påståendet om att äldre/omsorgstagare av i dag är

annorlunda än ("vi") äldre i framtiden. Det handlar alltså inte om att förneka att det funnits, finns och kommer att finnas skillnader av olika slag. Det handlar inte heller om att den som ger omsorg nödvändigtvis ska ta sina egna preferenser till utgångspunkt för de behov och den omsorg som ges till andra. Vad det handlar om är att inte se de problem som dagens äldre och dagens omsorgstagare möter som orsakade av karaktärsdragen hos medlemmarna inom dessa kategorier. "Svårigheten med att hävda sina behov görs således till en oförmåga hos omsorgsmottagarna", menar Damberg (2010 s. 49) i sin analys av intervjuer med enhetschefer och personal inom äldreomsorgen. Att låta flera personer dela på samma rum (vilket förekommer inom japansk äldreomsorg), tillhandahålla duschning en gång i veckan eller bestämma sig för att önskemål bland omsorgstagare inte behöver tas på allvar kan rättfärdigas med hänvisning till att dessa personer är av en annan sort: de har inte samma känsla för privatlivet som "vi". De har svårt att utöva självbestämmande och behöver styras i sin vardag. Problem som har att göra med organiseringen av omsorgen och med maktbalanser som uppstår när människor tar emot omsorg projiceras på populationen dagens äldre omsorgstagare, som egenskaper hos dessa.

Referenser

- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry? *The Gerontologist*, 9(4), 243–246.
- Butler, R. N. (1975). *Why survive? Being old in America*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Butler, R. N. & Lewis, M. I. (1973). *Aging and mental health*. St. Louis, MO: C. V. Mosby Company.
- Bytheway, B. (1995). *Ageism*. Buckingham: Open University Press.
- Calhoun, R. B. (1978). *In search of the new old: Redefining old age in America, 1945–1970*. New York: Elsevier.
- Cohen, E. S. (1988). The elderly mystique: Constraints of the autonomy of the elderly with disabilities. *The Gerontologist*, 28, suppl., 24–31.
- Comfort, A. (1965). *The process of ageing*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Comfort, A. (1976). *A good age*. New York: Crown Publishers.
- Damberg, M. (2010). *Kompetensfrågans lokala konkretisering: En studie om kompetensperspektivets betydelse för äldreomsorgens innehåll*. Dissertation. Linnaeus University.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity and the life cycle*. WW Norton & Company.
- Gilleard, C. & Higgs, P. (2002). The third age: Class, cohort or generation? *Ageing & Society*, 22, 369–382, <https://doi.org/10.1017/S0144686X0200870X>
- Green, B. S. (1993). *Gerontology and the construction of old age: A study in discourse analysis*. New York: Aldine de Gruyter.
- Greenberg, J., Schimel, J. & Martens, A. (2004). Ageism: Denying the face of the future. I T. D. Nelson (red.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Gumpert, M. (1944). *You are younger than you think*. New York: Duell, Sloan and Pearce.

- Hagestad, G. O. & Uhlenberg, P. (2005). The social separation of old and young: A root of ageism. *Journal of Social Issues*, 61(2), 343–360, <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00409.x>
- Hazan, H. (1994). *Old age: Constructions and deconstructions*. New York: Cambridge University Press.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000). *Constructing the life course*. New York: General Hall Inc.
- Hudson, R. B. & Gonyea, J. G. (2012). Baby boomers and the shifting political construction of old age. *The Gerontologist*, <https://doi.org/10.1093/geront/gnr129>
- Jönson, H. (2005). Social democratic aging in the People's Home of Sweden. *Journal of Aging Studies*, 19, 291–308, <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.07.005>
- Jönson, H. & Siverskog, A. (2012). Turning vinegar into wine: Humorous self-presentations among older LGBTQ online daters. *Journal of Aging Studies*, 26(1), 55–64, <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2011.07.003>
- Jönson, H. & Watanabe, H. (2013). *What is good elderly care in Japan and Sweden? A study on how managers of residential care facilities describe care arrangements*. Research report. School of Social Work 2013:1, Lund University.
- Jönsson, A. & Jönson, H. (2014). Fyrtioalisterna och äldreomsorgen: Massmediala konstruktioner av en ny sorts omsorgstagare. *Sociologisk forskning*, 51(1), 65–84.
- Krekula, C. (2009). Age coding: On age-based practices of distinction. *International Journal of Ageing and Later Life*, 4(2), 7–31, <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.0942>
- Laslett, P. (1989). *A fresh map of life: The emergence of the third age*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Laz, C. (1998). Act your age. *Sociological Forum*, 13(1), 85–113.
- Levin, J. & Levin, W. C. (1980). *Ageism: Prejudice and discrimination against the elderly*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Loetterle, B. C. (1994). *Ageless prose: A study of the media-projected images of aging*. New York: Garland Publishing, Inc.
- Markström, C. (2009). *Vad fattas äldreomsorgen? Problembeskrivningar av äldreomsorg i det offentliga samtalet*. Avhandling. Umeå universitet.
- Nelson, T. D. (red.). (2004). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. Cambridge, MA.: The MIT Press.

- Neugarten, B. L. (1974). Age-groups in American society and the rise of the young-old. *Annals of the Political Academy of Social Sciences*, September, 177–198.
- Nuessel, F. H. (1982). The language of ageism. *The Gerontologist*, 22(3), 273–275.
- Odén, B., Svanborg, A. & Tornstam, L. (1993). *Att åldras i Sverige*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Palmore, E. B. (1990). *Ageism: Negative and positive*. New York: Springer Publishing Company.
- Folkpensionären (1947). Kreativt åldrande. (signaturen: H. Hj-n.). 3, s. 2, 23.
- Powell, J. A. (2001). Theorizing gerontology: The case of old age, professional power and social policy in the United Kingdom. *Journal of Aging and Identity*, 6(3), 117–135, <https://doi.org/10.1023/A:1011308231981>
- Powell, L. A., Williamson, J. B. & Branco, K. J. (1996). *The senior rights movement: Framing the policy debate in America*. New York: Twayne Publishers.
- Riley, M. W. (1985). Age strata in social systems. I R. H. Binstock & E. Shanas (red.) *Handbook of aging and the social sciences*. (2 uppl.). New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Sabin Smith, E. (1958). *Trivas med åren*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Scott, M. B. & Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American Sociological Review*, 33(1), 46–62.
- SOU 1994:39. *Gamla är unga som blivit äldre: Om solidaritet mellan generationerna: Europeiska äldreåret 1993*. Slutbetänkande.
- SOU 2003:91. *Äldrepolitik i framtiden: 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning*.
- Streib, G. (1965). Are the aged a minority group? I A. W. Gouldner & S. M. Miller (red.) *Applied sociology*. Glencoe, IL: Free Press.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1982). Instrumentality, identity and social comparisons. I H. Tajfel (red.) *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.